

ΟΙ ΑΜΕΣΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Ηλίας Ι. Νικολόπουλος

1. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και οι άμεσες ξένες επενδύσεις

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 το κυρίαρχο σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας γνωρίζει μεγάλης κλίμακας αλλαγές και, ταυτόχρονα, μία βαθύτατη οικονομική και κοινωνική κρίση. Κύριο χαρακτηριστικό, αφενός, των αλλαγών αυτών είναι η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και, αφετέρου, της κρίσης η μεγάλη αύξηση της μαζικής ανεργίας και η περιθωριοποίηση ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων και περιοχών¹.

Αφετηρία των σκέψεων που ακολουθούν αποτελεί η αντίληψη ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής βρίσκεται σε φάση διεθνούς αναδιάρθρωσης με βασικό γνώρισμα την αναζήτηση ενός νέου πρότυπου συσσώρευσης του κεφαλαίου. Ενός πρότυπου που δεν θα στηρίζεται στις φορντικές αρχές οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας και των εργασιακών σχέσεων όπως και στις κεντρικές αρχές διαχείρισης της οικονομίας και διευθέτησης των κοινωνικών συγκρούσεων. Το κυρίαρχο αυτό πρότυπο, στηριζόμενο στο μόρφωμα του κράτους πρόνοιας και σε συναινετικές, ως ένα βαθμό, διαδικασίες διανομής του παραγόμενου πλεονάσματος², φθάνοντας στο απόγειό του στη μεταπολεμική περίοδο, εισήλθε, από το 1974, σε παρατεταμένη κρίση με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε αποδιάρθρωση και απορύθμιση τα συστατικά του στοιχεία. Αποσυνθετική διαδικασία που οξύνουν ακόμη περισσότερο οι νεοφιλελεύθερες επιλογές και πρακτικές της άρχουσας τάξης και οι οποίες έχουν ως συστηματικό τους στόχο το κράτος πρόνοιας και τις δομημένες εργασιακές σχέσεις³.

Σε ότι αφορά, τώρα, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας πρέπει να διευκρινιστεί ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα από την αφετηρία του χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της παγκοσμιότητας. Έτσι, από τις απαρχές του, στο μέτρο και το βαθμό που συγκροτούνταν ως τρόπος παραγωγής και αποκτούσε τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του στα πλαίσια του εθνικού κράτους και αγοράς, αναπτύσσονταν, ταυτόχρονα, η παγκόσμια αγορά και οι διεθνείς ανταλλαγές.

Με την πραγματοποίηση της βιομηχανικής επανάστασης και την οριστική επικράτηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής το κεφαλαιοκρατικό σύ-

σημα, στο διάστημα 1870-1914, θα υποστεί ραγδαία διαφοροποίηση. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη διαμόρφωση και ισχυροποίηση της μεγάλης επιχείρησης, τη διεύρυνση των διεθνών ανταλλαγών, την εξαγωγή κεφαλαίων, τη δημιουργία ισχυρών αποικιακών σφαιρών επιρροής και την ανάπτυξη μαζικών μεταναστευτικών ρευμάτων προς τα αναπτυσσόμενα, ραγδαία, μεγάλα κεφαλαιοκρατικά μητροπολιτικά κέντρα. Τελικά, την περίοδο αυτή θα αναδειχτούν ως κυρίαρχες οικονομικές μορφές τα μονοπώλια και ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός και θα εκδηλωθούν, στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων, με το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού⁴.

Από ιστορικοοικονομική άποψη οι ξένες επενδύσεις αρχίζουν να διαδραματίζουν, λίγο-πολύ, σημαντικό ρόλο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις από αρκετά νωρίς. Όταν γίνεται λόγος για εξαγωγή κεφαλαίων αναφερόμαστε συνήθως σε μία περίοδο που τοποθετείται μετά το 1870. Δεν πρέπει, όμως, να ξεχνάμε ότι οι ξένες επενδύσεις άρχισαν⁵ να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο από τα μέσα του 19ου αιώνα. Η εξαγωγή κεφαλαίων γινόταν τότε, κυρίως, με τη μορφή δανείων στις ξένες κυβερνήσεις και όχι με τη μορφή άμεσων επενδύσεων όπως συνέβει αργότερα. Η εξαγωγή αυτή κεφαλαίων συνδεόταν, σε μεγάλο βαθμό, με την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών. Είχε δε, διπλή λειτουργία: Αφενός, έδινε επικερδή διέξοδο στα συσσωρευόμενα κεφάλαια στην Αγγλία όπως και σε άλλες χώρες και, αφετέρου, ενίσχυε τις εξαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών των προηγμένων κεφαλαιοκρατικά χωρών.

Γύρω στα 1870 οι άμεσες ξένες επενδύσεις⁶ αντιπροσώπευαν το 40%, περίπου, των μακροπρόθεσμων διεθνών επενδυτικών κεφαλαίων, τα οποία μέχρι τότε είχαν ως κύρια μορφή τις τοποθετήσεις χαρτοφυλακίου.

Στις αρχές του 20ου αιώνα η εξαγωγή κεφαλαίων θα πάρει γιγάντια ανάπτυξη⁷. Το 1914 η Μεγάλη Βρετανία, οι Η.Π.Α., η Γαλλία και η Γερμανία πραγματοποιούσαν πάνω από το 87% των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Είναι η περίοδος κυριαρχίας της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία έλεγχε το 50%, σχεδόν, των διεθνών επενδύσεων.

Στο μεσοπόλεμο θα υπάρξει αισθητή μεταβολή της κατάστασης αυτής. Αν και η Μεγάλη Βρετανία θα εξακολουθήσει να διατηρεί την πρώτη θέση η δύναμή της θα περιοριστεί σ' αντίθεση με τις Η.Π.Α., οι οποίες θα βελτιώσουν σημαντικά τη θέση τους εξασφαλίζοντας το 28% των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ταυτόχρονα, η θέση της Γαλλίας θα περιοριστεί και της Γερμανίας σχεδόν θα εκμηδενιστεί.

Εξετάζοντας, τώρα, τις άμεσες ξένες επενδύσεις από την πλευρά των χωρών υποδοχής τους θα διαπιστώσουμε ότι αυτές κατανέμονταν κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες όπως και στις αποικίες των κυρίαρχων δυνάμεων. Οι χώρες αυτές, το 1914, συγκέντρωναν το 64% του αποθέματος των διεθνών επενδύσεων και το 1938

το 66%. Από γεωγραφική άποψη η Λατινική Αμερική και η Ασία ήταν οι κυριότερες ζώνες πραγματοποίησης άμεσων ξένων επενδύσεων. Οι τομείς δε, που συγκέντρωναν το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων ξένων επενδύσεων ήταν ο πρωτογενής (εξόρυξη, γεωργία) με 55%, περίπου, του αποθέματος των διεθνών επενδύσεων, οι μεταφορές (σιδηρόδρομοι) με 20%, η μεταποίηση με 15% και οι υπηρεσίες (εμπόριο, τράπεζες) 10%.

Η μεταπολεμική περίοδος θα χαρακτηριστεί, κυρίως, από μία μεγάλη ανάπτυξη των διεθνών ανταλλαγών. Το διάστημα 1950-1971 είναι η περίοδος κυριαρχίας των Η.Π.Α., οι οποίες και θα ασκήσουν πλήρως την ηγεμονία τους σε όλους τους τομείς.

Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 οι διεθνείς επενδύσεις θα γνωρίσουν μεγάλη άνθιση. Από στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α. και του Ο.Η.Ε. προκύπτει⁸ ότι, μεταξύ 1960 και 1978, το απόθεμα των διεθνών επενδύσεων αυξήθηκε από 66 δισεκ. δολάρια σε 380 δισεκ. Οι Η.Π.Α., ως χώρα εξαγωγής κεφαλαίων, θα δεσπόσει πλήρως τα χρόνια αυτά ελέγχοντας, μεταξύ 1961 και 1970, σχεδόν το 50% του αποθέματος των παγκοσμίων επενδύσεων και πάνω από το 65% των ετήσιων ροών τους. Η Μεγάλη Βρετανία θα περάσει στη δεύτερη θέση, αρκετά πιο πίσω από τις Η.Π.Α., εξασφαλίζοντας αρχικά το 16% και κατόπιν το 14% του στοκ των διεθνών επενδύσεων. Η Ιαπωνία, η Δυτική Γερμανία και η Ελβετία θα αρχίσουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στον τομέα αυτό ενώ η Γαλλία και η Ολλανδία βαθμιαία θα υποχωρούν.

Από το 1980 και μετά θα αρχίσουν να σημειώνονται ευρύτερες ανακατατάξεις στον τομέα των άμεσων ξένων επενδύσεων με κύριο χαρακτηριστικό τον *αναπροσανατολισμό τους*⁹. Στη βάση αυτή οι αναπτυσσόμενες χώρες θα παύσουν να αποτελούν το σημαντικότερο πόλο προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων και θα αντικατασταθούν, ως χώρος υποδοχής ξένων επενδύσεων, από τις ίδιες τις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικά χώρες και, κυρίως, από το τρίπολο Η.Π.Α., Ε.Ε. και Ιαπωνία. Έτσι, οι αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ το 1967, σε ένα σύνολο 105,5 δισεκ. δολαρίων άμεσων ξένων επενδύσεων, συγκέντρωναν το 30,6% και οι εκβιομηχανισμένες χώρες το 69,4%, το 1989 οι μεν πρώτες, σε ένα σύνολο 1402,9 δισεκ. δολαρίων άμεσων ξένων επενδύσεων, θα περιορισθούν στο 19,2% ενώ οι δεύτερες θα φθάσουν το 80,8%. Επίσης, το Κέντρο των Ηνωμένων Εθνών για τις Πολυεθνικές Εταιρείες (UNCTN) σε έκθεσή του, το 1991, αναφέρει ότι μεταξύ 1980 και 1988 το ύψος των άμεσων ξένων επενδύσεων, που είχαν πραγματοποιηθεί στο εσωτερικό της Τριάδας (Η.Π.Α., Ε.Ε., Ιαπωνία) ανήλθε από 142 δισεκ. δολάρια σε 410. Το δε, απόθεμα της Τριάδας σε άμεσες ξένες επενδύσεις πέρασε από 30% του παγκοσμίου αποθέματος το 1980 σε 39% το 1988. Με όρους ροών διαπιστώνεται, επίσης, ότι το μερίδιο των αναπτυσσόμενων χωρών,

ως χώρου υποδοχής άμεσων ξένων επενδύσεων, στη δεκαετία του 1980 έπεσε στα χαμηλότερά του επίπεδα. Έτσι, ενώ στο διάστημα 1985-1989 συγκέντρωνε το 18,6% των συνολικών ροών των άμεσων ξένων επενδύσεων, στην περίοδο 1988-1989 το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 16,9%. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι, από το 1989 και μετά, το ποσοστό αυτό άρχισε να βελτιώνεται λόγω της αύξησης των άμεσων ξένων επενδύσεων σε δέκα δυναμικά αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως, της Ν.Α. Ασίας, συμπεριλαμβανομένης και της Κίνας, η οποία έχει καταλάβει ξεχωριστή θέση, πλέον, ως χώρα υποδοχής ξένων κεφαλαίων. Η βελτίωση αυτή σχετίζεται με την αυξανόμενη ελκυστικότητα ορισμένων αναπτυσσόμενων χωρών και ειδικά αυτών που διαθέτουν μεγάλη εγχώρια αγορά και χαμηλό εργασιακό κόστος.

Παρά τις πρόσφατες αυτές εξελίξεις, οι οποίες σε μακροπρόθεσμη βάση είναι πιθανό να ενισχυθούν, πρέπει να επισημανθεί ότι στο επίκεντρο της διαδικασίας ενσωμάτωσης και περιθωριοποίησης που σημειώνεται παγκόσμια, τόσο κοινωνικά όσο και χωρικά, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το φαινόμενο της μεγάλης ανόδου, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, των διασταυρούμενων άμεσων διεθνών επενδύσεων, οι οποίες πραγματοποιούνται μεταξύ των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. και ειδικότερα ανάμεσα στις χωρικές ενότητες που απαρτίζουν την Τριάδα. Όπως έχει, ήδη, αναφερθεί, οι τρεις πόλοι της Τριάδας σχηματίζονται από τις Η.Π.Α., την Ε.Ε. και την Ιαπωνία. Με άξονα, όμως, τους τρεις αυτούς πόλους συγκροτούνται ευρύτερες ζώνες με μεγαλύτερη ή μικρότερη συνοχή.

Από τα υφιστάμενα στοιχεία¹⁰ προκύπτει ότι οι μεγαλύτερες ροές άμεσων ξένων επενδύσεων πραγματοποιούνται ανάμεσα στην Ε.Ε. και τις Η.Π.Α., ακολουθούν, σε απόσταση, οι ροές μεταξύ Ιαπωνίας και Η.Π.Α. και έπονται, αρκετά, οι επενδυτικές ροές ανάμεσα σε Ιαπωνία και Ε.Ε.

Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις, στο μεγαλύτερό τους όγκο, σήμερα, αποτελούν¹¹ ένα φαινόμενο, το οποίο χαρακτηρίζει, κυρίως, τις ανεπτυγμένες χώρες. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται, κυρίως, με το φαινόμενο των διασταυρούμενων επενδύσεων. Έτσι, αρκετές εξελιγμένες κεφαλαιοκρατικά χώρες καθώς και ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως οι νέες βιομηχανικές χώρες, είναι, ταυτόχρονα, χώροι εξαγωγής και εισαγωγής κεφαλαίων. Από τις διασταυρούμενες αυτές επενδυτικές ροές προέκυψε, άλλωστε, και η έννοια των διασταυρούμενων επενδύσεων και οι οποίες, συχνά, αφορούν ενδοκλαδικές επενδύσεις στις ανεπτυγμένες, τις περισσότερες φορές, χώρες. Πρέπει να διευκρινιστεί, σχετικά, ότι ένα ιδιαίτερα μεγάλο τμήμα των διασταυρούμενων άμεσων ξένων επενδύσεων αφορά εξαγορές και συγχωνεύσεις επιχειρήσεων, γεγονός το οποίο έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις, όπως θα δούμε αργότερα, στην απασχόληση των εργαζομένων.

Από στοιχεία¹², του 1996, προκύπτει ότι στον τομέα των άμεσων ξένων επενδύσεων οι Η.Π.Α. με 84,9 δισεκ. δολάρια είναι, πάλι, η πρώτη χώρα υποδοχής ξένων επενδύσεων. Τα δύο πέμπτα, περίπου, των αμερικανικών τοποθετήσεων στο εξωτερικό έχουν προορισμό την Ε.Ε. και το 30% κατευθύνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ τα εισρέοντα, στις Η.Π.Α., επενδυτικά κεφάλαια σχετίζονται περισσότερο με εξαγορές και συγχωνεύσεις επιχειρήσεων. Από την πλευρά της η Ε.Ε., στην οποία η ανεργία, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός έχουν προσλάβει μεγάλες διαστάσεις, όπως άλλωστε και στις ίδιες τις Η.Π.Α., επένδυσε στο εξωτερικό 160,4 δισεκ. δολάρια ενώ δέχτηκε, την ίδια περίοδο, άμεσες ξένες επενδύσεις ύψους 99,4 δισεκ. δολαρίων. Οι επιχειρήσεις της Ε.Ε. επενδύουν, κυρίως, στις Η.Π.Α. όπως και στη Ν.Α. Ασία και πιο πρόσφατα στρέφονται και προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Οι ιαπωνικές άμεσες ξένες επενδύσεις στο εξωτερικό αυξήθηκαν και έφτασαν το 1996 τα 23,4 δισεκ. δολάρια ενώ οι αντίστοιχες ιαπωνικές επενδύσεις στη Δυτική Ευρώπη μειώθηκαν από 7 δισεκ. δολάρια το 1990 σε 4 δισεκ. δολάρια το 1994. Σε ότι αφορά δε, τη χώρα μας οι άμεσες ξένες επενδύσεις σ' αυτήν, το 1996, ανήλθαν σε 1,004 δισεκ. δολάρια και οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό σε 6 εκατ. δολάρια. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η Κίνα μετεξελίσσεται ραγδαία σε σημαντικό κέντρο εισροής άμεσων ξένων επενδύσεων. Έτσι, το 1996 κατέλαβε τη δεύτερη θέση με 42 δισεκ. δολάρια¹³.

Στο επίπεδο, τώρα, των επιχειρήσεων εκτιμάται ότι το σημαντικότερο μέρος των άμεσων διεθνών επενδύσεων ελέγχεται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα με έκθεση της CNUCED για τις ξένες επενδύσεις, η οποία δημοσιεύθηκε το Σεπτέμβριο του 1996¹⁴, υπολογίζεται ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν τοποθετήσει εκτός της χώρας καταγωγής τους περισσότερα από 2.700 δισεκ. δολάρια. Η CNUCED κατέγραψε 39.000 υπερεθνικές εταιρείες οι οποίες ελέγχουν 270.000 θυγατρικές. Είναι χαρακτηριστικό του υψηλού βαθμού συγκέντρωσης του κεφαλαίου το γεγονός ότι οι 100 μεγαλύτερες πολυεθνικές επιχειρήσεις, οι οποίες, εκτός από δύο, έχουν την έδρα τους στις ανεπτυγμένες χώρες, ελέγχουν το ένα τρίτο του αποθέματος των άμεσων ξένων επενδύσεων. Το ένα τρίτο από τις 100 αυτές πολυεθνικές και οι μισές από τις δέκα πρώτες είναι αμερικανικές. Την πρώτη θέση κατέχει η αγγλοολλανδική πολυεθνική Royal Dutch Shell, η οποία διαθέτει το μεγαλύτερο απόθεμα άμεσων ξένων επενδύσεων (63 δισεκ. δολάρια) ακολουθούμενη, κατά πόδας, από την Ford (60 δισεκ. δολάρια) και την Exxon (56 δισεκ. δολάρια). Έρχονται έπειτα κατά σειρά η General Motors, η IBM και η Volkswagen. Η Toyota, μεγαλύτερη ιαπωνική πολυεθνική εταιρεία, έρχεται όγδοη και η, αντίστοιχη, γαλλική Elf-Aquitaine δέκατη. Επισημαίνεται ότι οι ιαπωνικές πολυεθνικές εταιρείες αναπτύσσονται ταχέως με

αποτέλεσμα ο αριθμός τους από 11, μεταξύ των πρώτων πολυεθνικών το 1990, να ανέλθει σε 17. Επίσης, οι δύο πολυεθνικές, από τις 100 πρώτες, που δεν ανήκουν σε ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικά χώρες είναι η Daewoo από τη Ν. Κορέα και η Petroleos de Venezuela από τη Βενεζουέλα. Πάντως, εκτός από τις γιγαντιαίες επιχειρήσεις, τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερες επιχειρήσεις μικρού και μεσαίου μεγέθους κινούνται και επενδύουν διεθνώς. Τέλος, υπολογίζεται ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις απασχολούν 73 εκατ. μισθωτούς. Από αυτά, τα 43 εκατ. απασχολούνται στις χώρες στις οποίες βρίσκεται η έδρα των πολυεθνικών. Τα δε, υπόλοιπα 30 εκατ. σε χώρες του εξωτερικού εκ των οποίων το ένα τρίτο σε αναπτυσσόμενες χώρες.

Από τα στοιχεία που προηγήθηκαν και με δεδομένο ότι η εξαγωγή κεφαλαίου οδηγεί σε ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής στις περιοχές όπου κατευθύνεται και την επιταχύνει εξαιρετικά γίνεται κατανοητή, από τη σκοπιά αυτή, η μεγάλη εμβάθυνση και η συνεχής διεύρυνση των κοινωνικών και περιφερειακών ανισοτήτων που σημειώνονται όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και στις ίδιες τις ανεπτυγμένες.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, παρατηρείται¹⁵ μία εκτεταμένη αναδιάρθρωση σε ότι αφορά τις δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Κύριο χαρακτηριστικό τους η επικέντρωσή τους σε δραστηριότητες που σχετίζονται με το κύριο αντικείμενό τους και η εγκατάλειψη άλλων που θεωρούνται δευτερεύουσες ή άσχετες με το βασικό τους αντικείμενο. Ταυτόχρονα, οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις ομοειδών, από την άποψη του αντικειμένου, επιχειρήσεων αυξάνονται συνεχώς. Οι αναδιρθρώσεις, όμως, αυτές με τη μορφή που προσλαμβάνουν και το χαρακτήρα που έχουν συνεισφέρουν την άμεση και μαζική κατάργηση θέσεων εργασίας, όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα.

2. Το εθνοκρατικό μόρφωμα, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι άμεσες ξένες επενδύσεις.

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα έχει εισέλθει σε διαδικασίες αναδιάρθρωσης και αναπροσαρμογής σε τοπική, εθνική, περιφερειακή και διεθνή κλίμακα. Οι αναδιρθρώσεις και αναπροσαρμογές αυτές επικεντρώνονται τόσο στο επίπεδο των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων όσο και των θεσμών. Στις διαδικασίες αυτές πρωτοστατούν δύο, κυρίως, μορφώματα: Η πολυεθνική επιχείρηση και το κράτος-έθνος.

Η πρώτη κυριαρχεί όλο και περισσότερο στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης της παραγωγής με την επέκταση των άμεσων διεθνών της επενδύσεων όσο και

με την ανάπτυξη, διεθνώς, των ενδοεπιχειρησιακών της ανταλλαγών. Άλλωστε, αυτές οι ίδιες οι διαδικασίες συγκρότησης, βαθμιαία, ενός παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού παραγωγικού συστήματος, στις οποίες εμπλέκεται και πρωταγωνιστεί η ίδια η πολυεθνική επιχείρηση, την ωθούν στο να αλλάξει και αυτή, βαθμιαία, μορφή μετατρέπόμενη, για να μπορεί να ανταποκρίνεται στις διαμορφούμενες νέες συνθήκες, σε υπερεθνικό οργανισμό. Έτσι, έχουν αρχίσει να σχηματίζονται, έστω και σε εμβρυώδη μορφή, τα χαρακτηριστικά της υπερεθνικής ή παγκόσμιας επιχείρησης¹⁶.

Το δεύτερο, όσο και αν φαίνεται παράδοξο από πρώτη άποψη, διαδραματίζει ενεργό ρόλο στις διαδικασίες περιφερειακής και παγκόσμιας αναδιάρθρωσης και ολοκλήρωσης της οικονομίας διευκολύνοντας με τις ακολουθούμενες νεοφιλιλεύθερες επιλογές, πολιτικές και πρακτικές, κυρίως, τη διακίνηση του κεφαλαίου, την αποδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων και την απορύθμιση του κράτους πρόνοιας, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό, αφενός, τη μεταφορά υπερπροϊόντος από τον κόσμο της εργασίας στον κόσμο του κεφαλαίου και, αφετέρου, την ενίσχυση των διαδικασιών συσσώρευσης του κεφαλαίου με τη μετατόπιση πόρων από τον κοινωνικό τομέα στον ιδιωτικό. Συνεπώς, η περιφερειοποίηση και παγκοσμιοποίηση της οικονομίας επηρεάζει το ρόλο και τη λειτουργία του εθνοκρατικού μορφώματος επιφέροντας έναν ορισμένο αυτοπεριορισμό και μία ορισμένη αυτοαποδυνάμωση των μη κατασταλτικών του μηχανισμών, αντίθετα οι κατασταλτικοί του ενισχύονται, υπέρ άλλων εξωθεσμικών κέντρων κοινωνικοοικονομικής δύναμης και εξουσίας τα οποία δεν υπόκεινται σε κανενός είδους έλεγχο από τα αντιπροσωπευτικά σώματα του καθιερωμένου πολιτικού συστήματος διακυβέρνησης.

Προσεγγίζοντας, κάπως περισσότερο, τα φαινόμενα αυτά θα θέλαμε να επισημάνουμε το ρόλο της μεγάλης επιχείρησης¹⁷ όπως και των άμεσων διεθνών επενδύσεων στις μεταβολές αυτές. Όπως είναι γνωστό¹⁸ στις συνθήκες του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής η επιχείρηση αποτελεί την ειδική μορφή ύπαρξης του μορφώματος της οικονομικής μονάδας¹⁹. Η μορφή αυτή, όπως άλλωστε και οι άλλες μορφές που αντιστοιχούν σε άλλους τρόπους παραγωγής, δεν προσδιορίζεται μόνο από το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων αλλά, πρωτίστως, από το χαρακτήρα των σχέσεων παραγωγής και τον τρόπο με τον οποίο αυτές επιδρούν στις παραγωγικές δυνάμεις. Έτσι, η μορφολογία των κεφαλαιοκρατικών οικονομικών μονάδων, οι διαστάσεις τους, η εσωτερική τους οργάνωση, η λειτουργία τους, η ακτίνα δράσης τους, οι σχέσεις τους με το κράτος κ.ά. προσδιορίζονται μόνον έμμεσα από το βαθμό ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και άμεσα από την ελενέργεια που ασκούν οι σχέσεις παραγωγής πάνω στις παραγωγικές δυνάμεις.

Με βάση τη θέση αυτή διαπιστώνουμε ότι η σύγχρονη κεφαλαιοκρατική επιχείρηση, αξιοποιώντας τις δυνατότητες που της παρέχει η ραγδαία εξελισσόμενη τεχνολογία καθώς και η άνευ προηγουμένου βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας, αναπροσαρμόζει το πεδίο δράσης της επεκτείνοντάς το σε οποιοδήποτε σημείο της υδρογείου με μοναδικό γνώμονα τις στρατηγικές μεγιστοποίησης των κερδών της, έτσι, όπως αυτές διαμορφώνονται κάτω από τις επιταγές του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής²⁰ και του αυξανόμενου διεθνούς ανταγωνισμού.

Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι και το ίδιο το κράτος σήμερα πρωτοστατεί στο να καταστήσει τον εθνικό του χώρο ελκυστικό-ανταγωνιστικό από την άποψη τόσο της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των ντόπιων παραγωγικών μονάδων όσο και της προσέλκυσης άμεσων ξένων επενδύσεων²¹. Κύριο μέσο πραγματοποίησης του στόχου αυτού είναι η απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων και του μισθού όπως και η άρση κάθε μέτρου που στοχεύει στην προστασία των εργαζομένων ώστε η αγορά εργασίας να καταστεί ευλύγιστη και ανταγωνιστική. Δηλαδή, επιδιώκεται, τελικά, ο εξοβελισμός κάθε διασφάλισης του εμπορεύματος εργατική δύναμη και η επιβολή πλαισίου ρύθμισης ανάλογου με τα ισχύοντα για τα άλλα εμπορεύματα.

Οι νεοφιλελεύθερες αυτές προσπάθειες για τη διαμόρφωση ενός μεταφορντικού και μετακεϊνσιανού πρότυπου συσσώρευσης του κεφαλαίου διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στις πραγματοποιούμενες παραγωγικές αναδιαρθρώσεις και ενσωματώσεις που σημειώνονται σε ολόκληρο τον κόσμο. Αναδιαρθρώσεις και ενσωματώσεις που οδηγούν βαθμιαία στην υπέρβαση των εθνικών παραγωγικών συστημάτων και στην αντικατάστασή τους από αναδυόμενα περιφερειακά παραγωγικά συστήματα ως συστατικών και οργανικών στοιχείων της παγκοσμιοποιούμενης οικονομίας στους κόλπους της οποίας δημιουργούνται σταδιακά οι όροι συγκρότησης ενός ενιαίου παραγωγικού συστήματος²². Στη διαδικασία αυτή ο ρόλος των άμεσων διεθνών επενδύσεων είναι καθοριστικός. Για το λόγο δε, αυτό αποτελούν βασικό κρίκο που μας βοηθάει να προσεγγίσουμε τις σημειούμενες αναδιαρθρώσεις του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και των επιπτώσεών τους στην απασχόληση. Αντίθετα, όμως, απ' ότι συμβαίνει με το διεθνές εμπόριο όχι μόνο δε διαθέτουμε καθιερωμένη θεωρία σχετικά με τις άμεσες ξένες επενδύσεις²³ αλλά και τα υφιστάμενα στατιστικά στοιχεία δεν είναι τόσο πλήρη όσο τα αναφερόμενα στις ανταλλαγές εμπορευμάτων. Αναφέρεται, ενδεικτικά, ότι η αμερικανική κυβέρνηση δημοσίευσε την πρώτη της μελέτη σχετικά με τις ξένες επενδύσεις το 1929 και από το 1950 αφιερώνει στο θέμα αυτό μία μελέτη ετησίως. Από το 1962 η αγγλική κυβέρνηση άρχισε να πράττει το ίδιο. Μόνον, πάντως, από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 μπορεί να λεχθεί ότι διαθέτουμε, κάπως, πιο αξιόπιστα στοιχεία²⁴ στον τομέα των άμεσων διεθνών επενδύσεων.

3. Τα χαρακτηριστικά των άμεσων ξένων επενδύσεων και οι σχέσεις τους με το χρηματιστικό κεφάλαιο.

Οι ξένες ή διεθνείς επενδύσεις μπορούν να πραγματοποιούνται²⁵ είτε με τη μορφή των *άμεσων επενδύσεων* είτε με τη μορφή των *επενδύσεων χαρτοφυλακίου*.

Μία ξένη επένδυση θεωρείται ως *άμεση* στην περίπτωση κατά την οποία ο ξένος επενδυτής διαθέτει, τουλάχιστον, το 10% των μετοχών ή των ψήφων μίας επιχείρησης. Αν και αυθαίρετο, το κριτήριο αυτό προκρίνεται επειδή εκτιμάται ότι μία τέτοια επένδυση έχει μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, γεγονός το οποίο επιτρέπει στο φορέα της να ασκεί επίδραση στη διοίκηση και τον προσανατολισμό της επιχείρησης.

Αντίθετα, μία ξένη επένδυση η οποία είναι κατώτερη του 10% λογίζεται ως *επένδυση χαρτοφυλακίου*. Στην περίπτωση αυτή θεωρείται ότι ο φορέας της δεν ασκεί καμία επίδραση στη διοίκηση και τον προσανατολισμό της επιχείρησης της οποίας διαθέτει μετοχές.

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις, ανεξαρτήτως του προορισμού τους, περιλαμβάνουν:

- Εισφορές σε κεφάλαιο, οι οποίες δίνονται από τον άμεσο επενδυτή με σκοπό την αγορά μετοχών, μεριδίων, αυξήσεις κεφαλαίου ή σύσταση επιχειρήσεων.
- Δάνεια, συμπεριλαμβανομένων και των βραχυπρόθεσμων ή προκαταβολές, που χορηγούνται από τη μητρική εταιρεία προς τη θυγατρική.
- Μη διανεμόμενα ή επανεπενδυόμενα κέρδη.

Αποσαφηνίζοντας περισσότερο τα προηγούμενα, τα οποία στηρίζονται σε εννοιολογικές οριοθετήσεις και παραδοχές του Ο.Ο.Σ.Α., πρέπει να διευκρινιστεί ότι²⁶ το προαναφερόμενο *minimum* ποσοστό ποικίλλει ανάλογα με τους περιορισμούς κάθε χώρας. Έτσι, στις Η.Π.Α. και τον Καναδά το ποσοστό αυτό είναι 10%, στη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία 20%, στη δε Γερμανία κυμαίνεται μεταξύ 25% και 50%.

Τα ποσοστά αυτά συμμετοχής στο ενεργητικό μίας επιχείρησης επιτρέπουν τη διαφοροποίηση των άμεσων επενδύσεων από τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου, οι οποίες θεωρούνται ως διεθνείς τοποθετήσεις κεφαλαίων μη συνδεόμενες με την έννοια της άσκησης εξουσίας και ελέγχου στο επίπεδο των επιχειρηματικών επιλογών και της λειτουργίας της δημιουργούμενης ή εξαγοραζόμενης επιχείρησης. Έτσι, η άμεση ξένη επένδυση χαρακτηρίζεται και προσδιορίζεται από την επιδίωξη του φορέα της να ασκήσει πραγματικό έλεγχο σε μία επιχείρηση, η οποία υπάρχει ή δημιουργείται εκτός της χώρας στην οποία βρίσκεται η έδρα του επενδυτή.

Σύμφωνα με τον ορισμό του *Εγχειριδίου του ισοζυγίου πληρωμών* του Δ.Ν.Τ. ως άμεση ξένη επένδυση θεωρείται κάθε επένδυση η οποία πραγματοποιείται

σε χώρα διαφορετική από αυτήν του επενδυτή και αποσκοπεί στην απόκτηση πραγματικής εξουσίας στη διοίκηση της επιχείρησης. Επίσης, σύμφωνα με τον ορισμό του Ο.Ο.Σ.Α. μία άμεση ξένη επένδυση πραγματοποιείται με σκοπό την απόκτηση διαρκών δεσμών με μία επιχείρηση στο εξωτερικό. Δεσμοί, οι οποίοι εξασφαλίζονται, κυρίως, από επενδύσεις οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα άσκησης επίδρασης στη διοίκηση της επιχείρησης δια μέσου είτε της δημιουργίας ή επέκτασης μίας επιχείρησης ή ενός υποκαταστήματος είτε της απόκτησης μίας ήδη υπάρχουσας επιχείρησης είτε της συμμετοχής σε μία νέα ή υπάρχουσα επιχείρηση είτε, τέλος, ενός μακροπρόθεσμου δανείου (τουλάχιστον 5 ετών και άνω)²⁷.

Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι η έμφαση δίνεται στην έννοια της απόκτησης ελέγχου, γεγονός που αναδεικνύει το κριτήριο αυτό σε κυρίαρχο. Τα κριτήρια, όμως, τα οποία αναφέρονται στην έννοια αυτή ποικίλλουν από χώρα σε χώρα, πράγμα που επηρεάζει και την αντιπροσωπευτικότητα των στοιχείων για τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Διευκρινίζεται, σχετικά, ότι τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τα ισοζύγια πληρωμών και ειδικότερα από τα ισοζύγια κίνησης κεφαλαίων. Τα δεδομένα αυτά συσχετίζουν τις ετήσιες καθαρές εισροές και εκροές των άμεσων ξένων επενδύσεων. Οι ροές, όμως, αυτές δεν καλύπτουν το σύνολο του αποθέματος των επενδυμένων κεφαλαίων στο εξωτερικό διότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις έχουν τη δυνατότητα να αυξάνονται είτε λόγω της επανεπένδυσης των κερδών των θυγατρικών εταιρειών είτε χάρη στην προσφυγή σε ξένες χρηματαγορές οι οποίες δεν καταγράφονται στα ισοζύγια πληρωμών. Για το λόγο αυτό οι εκτιμήσεις που βασίζονται στο υφιστάμενο απόθεμα των άμεσων ξένων επενδύσεων και στις μεταβολές του είναι περισσότερο αξιόπιστες. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι και η εκτίμηση του συνολικού ύψους του αποθέματος των άμεσων ξένων επενδύσεων και των μεταβολών του προσκρούει σε πολυάριθμες δυσκολίες όπως, λ.χ., στις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, στους τρόπους υπολογισμού των απαιτήσεων και υποχρεώσεων, στον υπολογισμό των αποσβέσεων, την εκτίμηση των επανεπενδυόμενων κερδών κ.λπ.²⁸.

Με βάση στοιχεία, που αφορούν τα επενδυμένα κεφάλαια αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων σε θυγατρικές τους στο εξωτερικό, μπορούμε να σχηματίσουμε μια εικόνα σε ότι αφορά την προέλευση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Διαπιστώνεται, έτσι, ότι το 13% των κεφαλαίων προέρχονται από τις Η.Π.Α. και στην ολότητά τους σχεδόν από τη μητρική εταιρεία, το 50% από επένδυση κερδών και αποσβέσεις και το 30% από εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης. Πρέπει να επισημανθεί σχετικά ότι από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι πάνω από το 80% των κεφαλαίων αυτών δεν προέρχεται από τις Η.Π.Α.²⁹. Το γεγονός αυτό έρχεται να πιστοποιήσει ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις συνι-

στούν έναν από τους πιο σημαντικούς τρόπους ιδιοποίησης υπερπροϊόντος και συσσώρευσης κεφαλαίου από πηγές και περιοχές εκτός της επικράτειας της μητρικής εταιρείας. Συνεπώς, οι άμεσες ξένες επενδύσεις και οι φορείς τους αναδεικνύονται όλο και περισσότερο σε έναν από τους βασικότερους μηχανισμούς οργάνωσης της παραγωγής και απόσπασης πλεονάσματος σε τοπική, εθνική, περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα. Για το λόγο αυτό, όταν προσεγγίζουμε το ζήτημα των άμεσων ξένων επενδύσεων, επιβάλλεται να διακρίνουμε την πρωτογενή ή αρχική επένδυση από τη δευτερογενή. Η πρώτη, αντιστοιχεί στην αρχική εγκατάσταση στο εξωτερικό και μπορεί να αφορά είτε τη δημιουργία μιας νέας μονάδας (θυγατρικής, υποκαταστήματος) είτε την απόκτηση μιας ήδη υπάρχουσας. Η δεύτερη, αντιστοιχεί σε μια επέκταση της δημιουργημένης στο εξωτερικό μονάδας ή άμεσα από τη μητρική εταιρεία ή έμμεσα από τη μονάδα που δημιουργήθηκε με την πρωτογενή επένδυση³⁰.

Η έννοια, όμως, της άμεσης ξένης ή διεθνούς επένδυσης³¹ δεν εξαντλείται, οριζόμενη από τυπική άποψη, στη χρήση χρηματοοικονομικών πόρων που ένας φορέας (χώρα, επιχείρηση, οργανισμός) εισφέρει για την πραγματοποίηση επενδύσεων στο εξωτερικό. Η άμεση ξένη ή διεθνής επένδυση, εκτός από τη μεταφορά κεφαλαίων, συνεπάγεται, ταυτόχρονα, και τη μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας³². Συνεπώς, οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις αποτελούν συμπύκνωση κεφαλαίων, τεχνολογίας³³ και τεχνογνωσίας και είναι φορείς διεύρυνσης και ανάπτυξης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και διανομής του προϊόντος.

Μετά την ανάλυση που προηγήθηκε μπορούμε να προσεγγίσουμε και τα πιο σημαντικά από τα χαρακτηριστικά των άμεσων διεθνών επενδύσεων³⁴, τα οποία εντοπίζονται στα εξής:

α. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις προηγούνται, πλέον, σταθερά των εμπορικών ανταλλαγών και ο ρόλος τους είναι το ίδιο σημαντικός τόσο στον τομέα των υπηρεσιών όσο και το βιομηχανικό.

β. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις συγκεντρώνονται, κυρίως, στις εξελιγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες και μόνο σε ορισμένες από τις αναπτυσσόμενες.

γ. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις οδηγούν σε μεγάλη ανάπτυξη των ενδοεπιχειρησιακών ανταλλαγών και κατά προέκταση προωθούν, παγκοσμίως, τις ενδοτομεακές ανταλλαγές.

δ. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις συμβάλλουν, μέσα από διαδικασίες συγκέντρωσης του κεφαλαίου και αξιοποίησης της πληροφορικής, του αυτοματισμού και της εξειδικευμένης εργασιακής δύναμης, στην αποκέντρωση της παραγωγικής διαδικασίας και στην ανάδειξη νέων μορφών δόμησης και λειτουργίας των μεγάλων επιχειρήσεων, συγκροτώντας, έτσι, το πρότυπο της επιχείρησης δίκτυο.

ε. Οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις διαπλέκονται με την ανάπτυξη του χρηματιστικού κεφαλαίου και υφίστανται τις επιπτώσεις της διόγκωσής του.

Με το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό τίθεται, ουσιαστικά, το κρίσιμο ζήτημα των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στις άμεσες διεθνείς επενδύσεις και το χρηματιστικό κεφάλαιο. Σχετικά, μπορεί να επισημανθεί, σε συντομία, ότι εάν εξετάσουμε, σήμερα, τα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα από τη δεκαετία του 1980 διαπιστώνεται ότι η απορύθμιση των εθνικών χρηματοοικονομικών αγορών και η κατάργηση των εθνικών περιορισμών στη διακίνηση του κεφαλαίου αποτέλεσαν μία από τις βασικές προϋποθέσεις, ίσως την πιο σημαντική, οι οποίες προετοίμασαν και διευκόλυναν, τουλάχιστον σε μία πρώτη φάση, τη μεγάλη επέκταση των άμεσων διεθνών επενδύσεων και την αναδιάρθρωση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι, οι απορρυθμίσεις αυτές και η ενίσχυση του χρηματιστικού κεφαλαίου οδήγησαν στη δημιουργία μιας ευρύτατης παγκόσμιας αγοράς κεφαλαίων η οποία διευκόλυνε την απογείωση των διεθνών επενδύσεων. Υποστηρίζεται³⁵, μάλιστα, ότι δίχως τη γενικευμένη αυτή ύπαρξη των χρηματοοικονομικών αγορών και του χρηματιστικού κεφαλαίου θα ήταν δύσκολο στις επιχειρήσεις να προμηθευτούν τα απαραίτητα, δανειακά και μη, κεφάλαια ώστε να προχωρήσουν σε διεύρυνση των παραγωγικών τους δραστηριοτήτων στο εξωτερικό. Για παράδειγμα, οι μεγάλης κλίμακας συγχωνεύσεις και εξαγορές επιχειρήσεων οι οποίες λαμβάνουν χώρα στην αμερικανική και ευρωπαϊκή αγορά μπορούν να πραγματοποιούνται, σε μεγάλο βαθμό, χάρη στη ρευστότητα και το βάθος της παγκόσμιας χρηματιστικής αγοράς.

Η θεαματική αύξηση των χρηματιστικών συναλλαγών, από το 1980 και μετά, ανέδειξε, έτσι, τη χρηματιστική σφαίρα σε αιχμή της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Η θέση, όμως, αυτή της χρηματιστικής σφαίρας έχει ως αποτέλεσμα να διαμορφώνονται ρυθμοί αύξησής της ποιοτικά ανώτεροι από τους αντίστοιχους των επενδύσεων, των ανταλλαγών και του Α.Ε.Π.³⁶ Με δεδομένο δε, ότι μόνον οι παραγωγικές επενδύσεις προσδιορίζουν μακροπρόθεσμα το ρυθμό δημιουργίας πλούτου και θέσεων εργασίας αντιλαμβανόμεστε τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει η επιταχυνόμενη διεύρυνση της χρηματιστικής σφαίρας στον τομέα της απασχόλησης, λόγω του ότι τα κέρδη της τροφοδοτούνται, κυρίως, από το υπερπρόϊόν που σχηματίζεται στη σφαίρα της παραγωγής³⁷. Άλλωστε, το γεγονός αυτό συνιστά και μία από τις βασικές αιτίες πρόκλησης του φαινομένου της μαζικής ανεργίας, διότι αποστερεί την κοινωνία από σημαντικούς πόρους, που θα μπορούσαν να αξιοποιούνται παραγωγικά.

4. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις και οι επιπτώσεις τους στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας και στην απασχόληση.

Η καθυστερημένη συνειδητοποίηση της μεγάλης σημασίας που διαδραματίζουν οι άμεσες ξένες επενδύσεις στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης της οικονομίας³⁸ δεν πρέπει να μας οδηγεί και σε συγχύσεις αναφορικά με την ίδια την εμφάνιση και το ρόλο τους στη διαμόρφωση του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας από τα τέλη, κυρίως, του προηγούμενου αιώνα.

Ο βασικός κρίκος που μας επιτρέπει, σήμερα, να κατανοήσουμε, τουλάχιστον μέχρι ένα ορισμένο σημείο, τις πραγματοποιούμενες κεφαλαιοκρατικές αναδιαρθρώσεις σε τοπική, εθνική, περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα είναι το φαινόμενο της οργάνωσης της παραγωγής σε πολυεθνική βάση. Η πολυεθνικοποίηση αυτή, όντας προϊόν της μακροπρόθεσμης στρατηγικής των επιχειρήσεων για μεγιστοποίηση των κερδών τους και επιτάχυνση των διαδικασιών συσσώρευσης του κεφαλαίου τους, επιδρά στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας με άμεσες επιπτώσεις τόσο στη γεωγραφική κατανομή της απασχόλησης όσο και στην έκταση και τη σύνθεσή της.

Πιο συγκεκριμένα οι πολυεθνικές επιχειρήσεις επεξεργάζονται και αναπτύσσουν ποικίλες στρατηγικές, πολιτικές και μορφές οργάνωσης, που έχουν τοπική, εθνική, περιφερειακή και παγκόσμια διάσταση. Στη βάση δε, ακριβώς, αυτή η πολυεθνική επιχείρηση παγκοσμιοποιεί τόσο τη στρατηγική της όσο και τη δομή και λειτουργία της, γεγονός που έχει ως συνέπεια να θεωρούνται όλες οι περιοχές δράσης της ως ενιαίος οικονομικός χώρος στον οποίο είναι υποχρεωμένη, λόγω του υφιστάμενου ανταγωνισμού, να παρεμβαίνει και να ενεργοποιείται ταυτοχρόνως.

Η παρέμβαση και ενεργοποίηση αυτή της πολυεθνικής επιχείρησης σε παγκόσμιο επίπεδο πραγματοποιείται, κυρίως, διαμέσου των άμεσων διεθνών επενδύσεων. Αυτές της παρέχουν τη δυνατότητα να εγκαθίσταται σε διάφορα σημεία του πλανήτη είτε δημιουργώντας νέες μονάδες είτε αποκτώντας τον έλεγχο μιας ξένης επιχείρησης είτε αναπτύσσοντας συνεργασίες με τοπικούς παραγωγούς και οικονομικούς δρώντες. Το αποτέλεσμα είναι η πολυεθνική εταιρεία να μετεξελίσσεται σε οργανωτή ενός διεθνούς δικτύου παραγωγής και διάθεσης προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βρίσκονται στο επίκεντρο ενός ευρύτατου δικτύου διεθνών ανταλλαγών και σχέσεων, το οποίο σχηματίζεται τόσο από ενδοεπιχειρησιακές όσο και από διεπιχειρησιακές ανταλλαγές και σχέσεις³⁹.

Διευκρινίζεται ότι ο τύπος αυτός διεθνούς παραγωγής και ανταλλαγών αφορά, πρωτίστως, τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και τα σύνθετα βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία απαιτούν, μετά τη διάθεσή τους, την παροχή πολυάριθμων ειδικών

υπηρεσιών οι οποίες εξασφαλίζονται καλύτερα από την ίδια τη μητρική και τις θυγατρικές της. Έτσι, όσο πιο σύνθετο είναι ένα προϊόν και όσο περισσότερο τα συστατικά του στοιχεία μπορούν να παράγονται με αυτόνομο τρόπο τόσο γίνονται μεγαλύτερα και τα περιθώρια για τη διαμόρφωση ενός καταμερισμού της εργασίας σε ευρύτερη γεωγραφική βάση, γεγονός το οποίο επιτρέπει τη διεθνή παραγωγική δόμηση και λειτουργία μίας οικονομικής μονάδας. Ως ενδεικτικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση της αυτοκινητοβιομηχανίας και συγκεκριμένα η παραγωγή του Ford Escort του οποίου η τελική συναρμολόγηση γίνεται σε δύο χώρες, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία, ενώ τα συστατικά του τμήματα και εξαρτήματα παράγονται σε πάνω από δεκαπέντε χώρες⁴⁰.

Αποτέλεσμα της πολυεθνικοποίησης αυτής της παραγωγής είναι ότι ενώ το 1950 οι διεθνείς ανταλλαγές αντιπροσώπευαν το 8% της παγκόσμιας παραγωγής, σήμερα, ανέρχονται, περίπου, στο 25% και αφορούν πολύ περισσότερες χώρες απ' ότι συνέβαινε στο παρελθόν. Το πιο σημαντικό, όμως, είναι ότι οι επιχειρήσεις μετατοπίζουν, σε όλο και μεγαλύτερη έκταση, την παραγωγή τους. Έτσι, σήμερα το 21% της παγκόσμιας παραγωγής εξαρτάται από τις άμεσες διεθνείς επενδύσεις⁴¹.

Οι μετατοπίσεις αυτές της παραγωγής, οι οποίες πραγματοποιούνται στα πλαίσια της στρατηγικής μεγιστοποίησης του κέρδους και συντόμευσης της διαδικασίας συσσώρευσης του κεφαλαίου της μεγάλης επιχείρησης, συνδέονται, ειδικότερα, με την προσπάθεια απόκτησης πρόσβασης σε αναπτυσσόμενες μεγάλες αγορές, εξασφάλισης φθηνής εργασιακής δύναμης, αξιοποίησης πρώτων υλών και υπερπήδησης ή παράκαμψης περιοριστικών προστατευτικών μέτρων.

Σε ότι αφορά δε, τον παράγοντα φθηνή εργατική δύναμη, διευκρινίζεται ότι το ζήτημα αυτό δεν είναι τόσο απλό όπως συνήθως παρουσιάζεται από τους υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού. Το πρόβλημα της τιμής της εργατικής δύναμης, για να μπορεί να εκτιμάται ορθά, από την άποψη του κόστους παραγωγής, πρέπει, πάντοτε, να συσχετίζεται και με την παραγωγικότητα της εργασίας⁴².

Ας έρθουμε, όμως, τώρα στη μεταφορά παραγωγικών δραστηριοτήτων, οι οποίες συνεπάγονται καταστροφή θέσεων εργασίας. Πράγματι, το κλείσιμο εργοστασίων και η μεταφορά παραγωγικών δραστηριοτήτων παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων, όπως της υφαντουργίας, του ιματισμού, της υπόδησης, των παιχνιδιών και των ηλεκτρονικών προϊόντων μαζικής κατανάλωσης, σε αναπτυσσόμενες χώρες σαφώς και συνδέεται με κατάργηση θέσεων εργασίας. Συνεπώς, οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις οι οποίες σχετίζονται με τη μετατόπιση παραδοσιακών βιομηχανικών δραστηριοτήτων από ανεπτυγμένες χώρες σε αναπτυσσόμενες κεφαλαιοκρατικά περιοχές ή και σε περιοχές εξελιγμένων κεφαλαιοκρατικά χωρών, στις οποίες έχουν απορυθμιστεί οι εργασιακές σχέσεις και διαθέτουν

φθηνό εργατικό δυναμικό, λ.χ. Αγγλία, είναι καθαρό ότι, καταργώντας τις, σχετιζόμενες με τους κλάδους αυτούς, θέσεις εργασίας, προκαλούν μαζική ανεργία θίγοντας ορισμένες, κυρίως, κατηγορίες εργαζομένων, όπως λ.χ. οι γυναίκες, οι οποίες πλειοψηφούν στους κλάδους αυτούς.

Τις διαπιστώσεις, όμως, αυτές, όσο ορθές και αν είναι, δεν πρέπει να τις γενηκούμε εύκολα και να τις επεκτείνουμε σε όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Και αυτό όχι μόνο γιατί οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις αφορούν ένα μικρό, σχετικά, ποσοστό των πραγματοποιούμενων επενδύσεων αλλά και γιατί το ποσοστό των άμεσων διεθνών επενδύσεων που πραγματοποιείται σε περιοχές με χαμηλό εργασιακό κόστος, παρά το ότι αυξάνεται τελευταία με αρκετά γρήγορους ρυθμούς, είναι ακόμη μικρότερο⁴³.

Ανάλογες ανησυχίες διατυπώνονται και για τους κινδύνους που μπορούν να ανακύψουν στο μέλλον από άμεσες διεθνείς επενδύσεις στις νέες βιομηχανικές χώρες καθώς και σε άλλες αναπτυσσόμενες δυναμικά χώρες του τρίτου κόσμου. Οι ανησυχίες αυτές πηγάζουν από το φόβο ότι η μετατόπιση παραγωγικών δραστηριοτήτων μπορεί να επεκταθεί, σύντομα, και σε τομείς της βιομηχανίας οι οποίοι παράγουν προϊόντα με υψηλή τεχνολογία και εργασιακή εξειδίκευση καθώς και σε τομείς των υπηρεσιών (λ.χ. τραπεζικές εργασίες, εργασίες πληροφορικής κ.ά.), λόγω της πραγματοποιούμενης μείωσης του κόστους και του χρόνου μετάδοσης των πληροφοριών. Διευκρινίζεται, σχετικά, ότι στις πλούσιες χώρες το ποσοστό ανεργίας των εργαζομένων που διαθέτουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και εξειδίκευσης είναι κατά πολύ ανώτερο από το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας των εργαζομένων που διαθέτουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης⁴⁴.

Ας δούμε, όμως, τώρα εάν οι προβαλλόμενες ανησυχίες, από τη μετατόπιση παραγωγικών δραστηριοτήτων, εκπορεύονται από πραγματικά στοιχεία, ή όχι, εξετάζοντας την περίπτωση της Ε.Ε., όπου η ανεργία, η φτώχεια και οι κοινωνικοί αποκλεισμοί ενδημούν. Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α., στο διάστημα 1990-1992, οι καθαρές ροές των άμεσων ξένων επενδύσεων δεν αντιπροσώπευαν παρά μόνο το 2% των συνολικών της επενδύσεων. Το συντριπτικά δε, μεγαλύτερο μέρος από τις επενδύσεις αυτές κατευθυνόταν, όπως έχει ήδη αναφερθεί, στις ανεπτυγμένες χώρες και ένα μόνο μικρό ποσοστό στις χώρες της Ν.Α. Ασίας και σε άλλες αναπτυσσόμενες χώρες⁴⁵. Είναι, επίσης, γνωστό ότι όλο και μεγαλύτερο τμήμα των άμεσων ξένων επενδύσεων συνδέεται με την αξιοποίηση των αναδυόμενων νέων αγορών, γεγονός το οποίο δε συνεπάγεται μόνο απώλεια θέσεων εργασίας στην εξάγουσα κεφάλαια χώρα, αλλά και με τη δημιουργία νέων σε αυτήν, συνήθως, περισσότερο εξειδικευμένων (προμήθεια εξοπλισμού, ανταλλακτικών, τραπεζικές, ασφαλιστικές, νομικές εργασίες κ.ά.)⁴⁶.

Πάντως, με αφορμή τις επιπτώσεις που μπορεί να έχουν ορισμένες επενδύσεις, ή εμπορικές ανταλλαγές, με αναπτυσσόμενες χώρες σε βιομηχανικές δραστηριότητες έντασης εργασίας και χαμηλής εξειδίκευσης θα ήταν σφάλμα να γενικεύουμε και να συναγάγουμε ότι απειλείται το σύνολο, σχεδόν, των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στον ανεπτυγμένο κεφαλαιοκρατικό κόσμο. Εκτός τούτου, είτε πρόκειται για επενδύσεις είτε για ανταλλαγές, τις οποίες οι βιομηχανικές χώρες αναπτύσσουν με χώρες που διαθέτουν χαμηλό εργασιακό κόστος, είναι δύσκολο να αναζητήσουμε στις σχέσεις αυτές, με δεδομένη την περιορισμένη τους έκταση και τα θετικά τους αντισταθμίσιμα, μία από τις κυριότερες αιτίες ανόδου της ανεργίας, όπως συνηθίζει να πράττει ο κυρίαρχος νεοφιλελεύθερος λόγος στην προσπάθεια της άρχουσας τάξης να προσδώσει ιδεολογικό στήριγμα στις πολιτικές απορύθμισης των δομημένων εργασιακών σχέσεων και του μισθού⁴⁷. Άλλωστε δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι το σημαντικότερο τμήμα της βιομηχανικής παραγωγής στις πλούσιες χώρες στηρίζεται, ουσιαστικά, στην εξειδίκευση και την τεχνολογική προαγωγή και δεν απειλείται, τουλάχιστον άμεσα, με μετατόπιση των παραγωγικών του δραστηριοτήτων⁴⁸.

Τοποθετώντας το ζήτημα της μεταφοράς παραγωγικών δραστηριοτήτων και της ανεργίας την οποία προκαλούν σε ευρύτερη βάση πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, ουσιαστικά, οι χαμένες αυτές, περιορισμένης εξειδίκευσης, θέσεις εργασίας μεταφέρονται σε χώρες οι οποίες έχουν ενσωματωθεί, διαμέσου του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας, σε κυριαρχούμενες, από πολυεθνικές και ισχυρά κράτη πλούσιων χωρών, ζώνες. Έτσι, η τεχνολογική και χρηματιστική κυριαρχία των πλούσιων χωρών, με τις μετατοπίσεις αυτές της παραγωγής και την προκαλούμενη αλληλεξάρτηση και αλληλοδιείσδυση των παραγωγικών συστημάτων, ενισχύεται δραστικά προς όφελος, ειδικότερα, των μεγάλων τους επιχειρήσεων, οι οποίες με τον τρόπο αυτό εκμεταλλεύονται πιο αποτελεσματικά την εργασιακή δύναμη σε παγκόσμια κλίμακα ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα και τα κέρδη τους. Ιδιαίτερα, η διάδοση των νέων τεχνολογιών, η ανεμπόδιση κινητικότητα των κεφαλαίων και η απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να τμηματοποιούν χωρικά τις παραγωγικές διαδικασίες διευθύνοντας, με συγκεντρωτικό τρόπο, αποκεντρωμένα παραγωγικά τμήματα. Κατορθώνουν δε, έτσι, να επιτυγχάνουν μεγιστοποίηση των κερδών τους με ελαχιστοποίηση του εργασιακού τους κόστους⁴⁹.

Όπως, όμως, έχουμε αναφέρει τα τελευταία χρόνια το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων ξένων επενδύσεων πραγματοποιείται στις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες. Μάλιστα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι εξαγορές και συγχωνεύσεις επιχειρήσεων αντιπροσώπευαν το 80% της αξίας των πραγματοποιούμενων άμεσων διεθνών επενδύσεων⁵⁰. Από στοιχεία πρόσφατης έκθεσης του Ο.Η.Ε. για τις

ξένες επενδύσεις⁵¹ καταδειχεται, επίσης, ότι οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις επιχειρήσεων που βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες παίζουν σημαντικό ρόλο στην αύξηση των άμεσων διεθνών επενδύσεων, κυρίως, στις Η.Π.Α. και την Ε.Ε. Οι πράξεις αυτές παρουσίασαν το 1996 αύξηση κατά 16% και έφτασαν τα 275 δισεκ. δολάρια, ενώ για τις περιπτώσεις της απόκτησης της πλειοψηφίας του μετοχικού πακέτου το ποσόν έφθασε τα 163 δισεκ. δολάρια.

Η επικράτηση της μορφής αυτής συγκεντροποίησης του κεφαλαίου οφείλεται στο γεγονός ότι με τον τρόπο αυτό μια ξένη επιχείρηση έρχεται, πολύ πιο γρήγορα και πολύ πιο εύκολα, σε στενή επαφή με το παραγωγικό σύστημα της χώρας υποδοχής. Αντίθετα, οι άμεσες διεθνείς επενδύσεις που γίνονται με σκοπό τη σύσταση μιας νέας παραγωγικής μονάδας απαιτούν περισσότερο χρόνο και κεφάλαιο και συνδέονται με περισσότερους κινδύνους στην προσπάθεια επιτυχούς ενσωμάτωσής της στην τοπική οικονομία.

Η μορφή, όμως, αυτή συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, η οποία διευκολύνεται από την απελευθέρωση των χρηματοοικονομικών αγορών και την κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχει άμεσα καταστρεπτικές συνέπειες στον τομέα της απασχόλησης, διότι είναι συνυφασμένη με την αναδιάρθρωση των συγχωνυόμενων και εξαγοραζόμενων επιχειρήσεων και την κατάργηση, σε μεγάλη έκταση, θέσεων εργασίας. Είναι δε, χαρακτηριστικό ότι η ίδια η χρηματιστηριακή αγορά έρχεται, αμέσως, να επιβραβεύσει τη μορφή αυτή συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, και το υψηλό κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται, με την κατακόρυφη άνοδο των τιμών των μετοχών των επιχειρήσεων, που προχωρούν στη διαδικασία αυτή, ενισχύοντας, με τον τρόπο αυτό, τη μορφή αυτή συσσώρευσης του κεφαλαίου. Έτσι, καταδειχεται ότι η διαδικασία αναδιάρθρωσης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής συνυφάνεται με διαδικασίες που προκαλούν μαζικά ανεργία, φτώχεια, περιθωριοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό.

Οι αρνητικές αυτές συνέπειες διευρύνονται ακόμη περισσότερο εάν ληφθούν υπόψη οι σημαντικές αλλαγές που υφίσταται η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου⁵² τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στην παραγωγή και τις υπηρεσίες, και η συνεχής επέκτασή της, λόγω του υφιστάμενου ανταγωνισμού, ανάμεσα στις επιχειρήσεις, οδηγεί σε γρήγορες και μεγάλης κλίμακας αλλαγές στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου ενισχύοντας το σταθερό του τμήμα σε βάρος του μεταβλητού του, με αποτέλεσμα να περιορίζονται συνεχώς οι ανάγκες σε εργασιακή δύναμη. Ταυτόχρονα, η σημειούμενη διεύρυνση της παραγωγής και των υπηρεσιών δεν μπορεί να αντισταθμίσει⁵³ πλέον τις σοβαρές επιπτώσεις που έχει στην απασχόληση η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας και η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας⁵⁴. Έτσι, οι σύγχρονοι τρόποι παραγωγής υπερπροϊόντος, εντατικοποι-

όντας τη διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου και μεταβάλλοντας την οργανική του σύνθεση, οδηγούν στο φαινόμενο της μαζικής και παρατεταμένης ανεργίας και κατά προέκταση στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό⁵⁵ όλο και περισσότερους εργαζόμενους με κίνδυνο η κοινωνία να μετατραπεί, τελικά, από κοινωνία των 2/3 σε κοινωνία του 50% ή, ακόμη, και του 30% ή 20%, όπως, άλλωστε, έχει αρχίσει να συμβαίνει⁵⁶ σε πολλά μέρη του κόσμου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Σχετικά βλ. Ηλία Νικολόπουλου, «Η παραγομοιοποίηση της οικονομίας και η παραγωγή μορφών κοινωνικής ανισότητας και αποκλεισμού» στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, ΣΤ Συνέδριο Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, Θεσσαλονίκη, 1996.
- ² Για τα θέματα αυτά βλ. επίσης Κοσμά Ψυχοπαίδη, «Δημόσιος χώρος και κοινωνικοπολιτικές αξίες» στο *Όρια και σχέσεις δημόσιου και ιδιωτικού*, έκδοση Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1996, σ. 29-30, όπου και συγκεκριμένες αναφορές στο κενύσιανό κράτος και τις αιτίες κρίσης του.
- ³ Αναφορικά με τα ζητήματα αυτά επισημαίνεται από τον Κ. Ψυχοπαίδη, «Δημόσιος χώρος ...», ό.π., σ. 30, ότι ο νεοφιλελευθερισμός, με το θεωρητικό αγνωστικισμό που προωθεί, περνάει μία "πολύ ορθολογιστική ταξική πολιτική που επιδιώκει χαλαρή αγορά εργασίας, Ξήλωμα του εργατικού μισθού, υποαπασχόληση και λόγω όλων αυτών αύξηση των κερδών". Και, σ. 32, ότι: "Οι διαδικασίες που συντελούνται μέσω των νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο έχουν περιγραφεί απλουστευτικά ως μορφές ρυθμίσεων αποκλειστικά μέσω της αγοράς, ως μηχανισμοί κατακερματισμού των "δομών" των μακρομεγεθών κενύσιανού τύπου, απροσδιοριστίας κ.λπ. Στην πραγματικότητα πρόκειται για ορθολογικά περιγράψιμες διαδικασίες αναδιάρθρωσης των οικονομικό-πολιτικών σχέσεων σε διεθνές επίπεδο που επηρεάζουν και την ποιότητα της σχέσης κράτους κοινωνίας σε εθνικό επίπεδο. Είναι ιδεολόγημα η μείωση του κοινωνικού κράτους να ταυτίζεται με μείωση του κράτους γενικά. Η μείωση αυτή είναι εκδήλωση μιας μετατόπισης δημοσίων πόρων και δημόσιας δράσης από τα πεδία των κοινωνικών ασφαλίσεων, των μισθών των υπαλλήλων, των συντάξεων κ.λπ. σε προγράμματα χρηματοδότησης έρευνας και τεχνολογίας στους ανταγωνιστικούς τομείς των διεθνών αγορών ή σε προγράμματα υποδομής που αποτελούν στην ουσία επιδοτήσεις κεφαλαίου".
- ⁴ Σχετικά ο Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1964, σ. 76, γράφει: «Για τον παλιό καπιταλισμό, όπου κυριαρχούσε απόλυτα ο ελεύθερος συναγωνισμός, χαρακτηριστική ήταν η εξαγωγή *εμπορευμάτων*. Για το νεότερο καπιταλισμό, όπου κυριαρχούν τα μονοπώλια, έγινε χαρακτηριστική η εξαγωγή *κεφαλαίου*» και ότι, σ. 152, "ως προς την οικονομική του ουσία ο ιμπεριαλισμός είναι μονοπωλιακός καπιταλισμός» και ότι «το μονοπώλιο ξεπήδησε από τη συγκέντρωση της παραγωγής σε μία πολύ υψηλή βαθμίδα της ανάπτυξής της".
- ⁵ Βλ. Maurice Dobb, *Études sur le développement du capitalisme*, εκδόσεις François Maspero, Παρίσι, 1971, σ. 314.
- ⁶ Σχετικά βλ. Jean - Louis Mucchielli, *Relations économiques internationales*, 2e édition, εκδόσεις Hachette, Παρίσι, 1994, σ. 27-29.
- ⁷ Επίσης βλ. Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός ...*, ό.π., σ. 78, όπου παρατίθενται συγκεκριμένα στοιχεία.
- ⁸ Βλ. J. - L. Mucchielli, *Relations ...*, ό.π., σ. 28-29.
- ⁹ Βλ. επίσης François Chesnais, *La mondialisation du capital*, εκδόσεις Syros, Παρίσι, 1984, σ. 48-50, απ' όπου και τα αναφερόμενα στη συνέχεια στοιχεία.
- ¹⁰ Βλ. στο *ίδιο*, σ. 47.
- ¹¹ Βλ. και J. - L. Mucchielli, *Relation ...*, ό.π., σ. 29-30.

- 12 Βλ. Δημ. Βασιλαντωνάκη, «Επενδυτική "επιδρομή" από τις πολυεθνικές ...», εφ. *Κέρδος*, 21 Σεπτεμβρίου 1997, σ. 12-13, όπου παρατίθενται στοιχεία από πρόσφατη έκθεση του Ο.Η.Ε. για τις ξένες επενδύσεις.
- 13 Ειδικότερα για τη φύση των αλλαγών που πραγματοποιούνται στην κινεζική οικονομία και κοινωνία, βλ. Πιέτρο Ινγκράο, «Ιστορική ήπτα», εφ. *Η εποχή*, 5 Οκτωβρίου 1997, σ. 12-13, όπου γράφει ότι "το χαρακτηριστικό του 15ου Συνεδρίου του Κινεζικού Κομμουνιστικού Κόμματος (...) φαίνεται αδιαμφισβήτητο: είναι η εξαγγελία και η νύξη για μία δραστική αναδιάρθρωση (και κατά βάθος ένα ξεπούλημα) της κρατικής βιομηχανίας (...). Θα έλεγε κανείς στην τρέχουσα πολιτική γλώσσα στην Ιταλία: η αναγγελία μιας κολοσσιαίας διαδικασίας ιδιωτικοποίησης (...). Η κινεζική στροφή δεν είναι τωρινή. Ανάγεται στον Ντένγκ. Και δεν υπάρχει εικασία που να στέκει, που να την παρουσιάζει ως πανουργία στο δρόμο προς ένα μελλοντικό σοσιαλισμό (...). Είναι ο καπιταλισμός που εξαπλώνεται στο μεγάλο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που εξελίσσεται σήμερα στον κόσμο".
- 14 Βλ. Annie Fouquet και Fricderic Lemaître (συντον.), *Démystifier la mondialisation de l'économie*, Les Editions d'Organisation, Παρίσι, 1997, σ. 24-25.
- 15 Σχετικά βλ. Dominique de Laubier, «Les investissements directs dans le monde» στο *L'économie mondiale*, π. *Cahiers Français*, Τεύχ. 269 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1995), σ. 28-29.
- 16 Επίσης βλ. Julien Savary, «Des firmes multinationales aux entreprises mondiales» στο *Le commerce international*, π. *Cahier français*, Τεύχ. 253 (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1991), σ. 50-60, όπου συμπεραίνει, σ. 60, ότι: "Η ίδια η δράση των επιχειρήσεων (αυξανόμενη πολυεθνικοποίηση, διαγραφόμενη παγκοσμιοποίηση), μεταβάλλοντας τις συνθήκες του ανταγωνισμού, τις οδηγεί στο να αυξάνουν την παγκοσμιοποίησή τους. Οι πιο τελειοποιημένες πολυεθνικές εταιρείες πετυχαίνουν, πράγματι, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα από το ίδιο το γεγονός της παγκοσμιοποίησης των διεθνών δραστηριοτήτων τους". Περισσότερα ως προς το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και τις προεκτάσεις του, βλ. Philippe de Woot, *Les entreprises de haute technologie et l'Europe*, εκδόσεις Economica, Παρίσι, 1988, κυρίως, σ. 7-30.
- 17 Οι Paul A. Baran και Paul M. Sweezy, *Le capitalisme monopoliste*, εκδόσεις François Maspero, Παρίσι, 1970, αναφερόμενοι στη γιγαντιαία επιχείρηση, την οποία ορθά τοποθετούν στο κέντρο της ανάλυσής τους για το μονοπωλιακό καπιταλισμό, γράφουν, σ. 57, ότι: "Η καρδιά και ο πυρήνας της κεφαλαιοκρατικής λειτουργίας είναι η συσσώρευση" και, σ. 59, ότι "η γιγαντιαία εταιρεία, έτσι όπως υπάρχει σήμερα, συνιστά ένα μηχανισμό μεγιστοποίησης του κέρδους και συσσώρευσης του κεφαλαίου".
- 18 Βλ. επίσης Σαρλ Μπετελέμ, *Μορφές ιδιοκτησίας στο μεταβατικό στάδιο προς το σοσιαλισμό*, μετάφρ. Μπάμπης Γεωργούλας, εκδόσεις Ράπτα, Αθήνα, 1974, σ. 97.
- 19 Όπως λ.χ. το φέουδο, το χειροτεχνικό ή βιοτεχνικό εργαστήριο κ.ά. συνιστούσαν ειδικές μορφές ύπαρξης της οικονομικής μονάδας στους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής.
- 20 Βλ. Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τομ. Ι, μετάφρ. Παναγιώτη Μαυρομάτη, έκδοση Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., 1954, σ. 346, όπου γράφει ότι "το κίνητρο και ο καθοριστικός σκοπός του κεφαλαιοκρατικού προοιού παραγωγής είναι η όσο το δυνατό μεγαλύτερη αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου, δηλ. η όσο το δυνατό μεγαλύτερη εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης από τον κεφαλαιοκράτη".
- 21 Βλ. επίσης Ηλία Νικολόπουλου, «Παγκοσμιοποίηση και απασχόληση», εφ. *Κέρδος*, 15 Ιανουαρίου 1997, σ. 6.
- 22 Βλ. και Ηλία Νικολόπουλου, «Ανάπτυξη, περιβάλλον, εξουσία: Σχέσεις και επιπτώσεις», π. *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχ. 60-61 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1996), κυρίως, σ. 232-233.

- 23 Είναι γνωστή η αδυναμία της νεοκλασικής θεωρίας της διεθνούς εξειδίκευσης να ερμηνεύσει το φαινόμενο των άμεσων ξένων επενδύσεων και τον αυξημένο τους ρόλο στις πραγματοποιούμενες κεφαλαιοκρατικές αναδιαρθρώσεις σε παγκόσμια κλίμακα. Η αδυναμία αυτή της νεοκλασικής θεωρίας προκύπτει, κυρίως, από τη βασική παραδοχή της για την απουσία διεθνούς κινητικότητας των συντελεστών της παραγωγής, συμπεριλαμβανομένου και του κεφαλαίου. Για τα θέματα αυτά, βλ. επίσης Wladimir Andreff, *Les multinationales globales*, Σειρά «Repères», εκδόσεις La Découverte, Παρίσι, 1996, σ. 98-100, όπου, σ. 99, τονίζει ότι οι χρησιμοποιούμενες από τους νεοκλασικούς υποθέσεις σχετικά με τη διεθνή οικονομία είναι πολύ απλοϊκές για να μπορέσουν να εξηγήσουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Αποκλείουν την παραγωγή, τις εταιρείες, τη διαφοροποίηση των προϊόντων, τις υπηρεσίες. Δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας επιτρέπει στις επιχειρήσεις να χειραφετούνται από τους αρχικούς περιορισμούς των υφιστάμενων σε εθνικά πλαίσια συντελεστών της παραγωγής. Παραβλέπουν ότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα δεν είναι δεδομένα και ότι δημιουργούνται.
- 24 Αναφορικά με την αξιοπιστία των στοιχείων που σχετίζονται με τις άμεσες ξένες επενδύσεις, βλ. An. Fouquet και Fr. Lemaître, (συντον.), *Démystifier ...*, ό.π., σ. 80 και J.-L. Mucchielli, *Relations ...*, ό.π., σ. 27.
- 25 Βλ. Fr. Chesnais, *La mondialisation ...*, ό.π., σ. 40.
- 26 Βλ. J. - L. Mucchielli, *Relations ...*, ό.π., σ. 24. Επίσης βλ. Pierre Jacquemot, *La firme multinationale: Une introduction économique*, εκδόσεις Economica, Παρίσι, 1990, σ. 10-13, όπου παρατίθενται στοιχεία, σ. 13, και για το minimum ποσοστό ιδιοκτησίας που απαιτείται για τον προσδιορισμό της εθνικότητας μιας επιχείρησης στις πιο εξελιγμένες κεφαλαιοκρατικά χώρες.
- 27 Βλ. στο *ίδιο*, σ. 10-11.
- 28 Βλ. στο *ίδιο*, σ. 10.
- 29 Βλ. N. Hood και S. Young, *The economics of multinational enterprise*, εκδόσεις Longmann, 1979· αναφέρεται στο J.-L. Mucchielli, *Relation ...*, ό.π., σ. 24.
- 30 Επίσης βλ. P. Jacquemot, *La firme multinationale ...*, ό.π., σ. 13.
- 31 Έχοντας υπόψη το διευρυνόμενο, συνεχώς, ρόλο των άμεσων ξένων επενδύσεων στη σύσταση, όχι μόνον περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων αλλά, βαθμιαία, και ενός παγκόσμιου παραγωγικού συστήματος είναι, ίσως, ορθότερο να χρησιμοποιούμε τον όρο άμεσες διεθνείς επενδύσεις αντί του καθιερωμένου άμεσες ξένες επενδύσεις. Αναφορικά με το διευρυνόμενο συνεχώς ρόλο των άμεσων διεθνών επενδύσεων, βλ. ενδεικτικά τις ειδικές σχετικές μελέτες στο *Investissement international et dynamique de l' économie mondiale*, εκδόσεις Economica, Παρίσι, 1990.
- 32 Σχετικά βλ. και P. Jacquemot, *La firme multinationale ...*, ό.π., σ. 9. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο, (βλ. στο *ίδιο*, σ. 13) ότι όλο και περισσότερο χρησιμοποιούνται διατυπώσεις και εκφράσεις όπως, λ.χ., συμφωνίες χρήσης σήματος, συμβάσεις οργανωτικής, διοικητικής και διαχειριστικής συνεργασίας, συμβόλαια κατανομής της παραγωγής, υπεργολαβίες, αναθέσεις κ.ά., οι οποίες έρχονται να καλύψουν τις νέες μορφές διεθνών επενδυτικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται δίπλα στις καθιερωμένες.
- 33 Ενδεικτικά βλ. Δημ. Βασιλαντωνάκη, «Επενδυτική ...», ό.π., σ. 12, όπου αναφέρεται, με βάση στοιχεία του Ο.Η.Ε., ότι στο χώρο της τεχνολογίας το 70%, περίπου, των δικαιωμάτων που πληρώθηκαν, αφορούσαν συναλλαγές μεταξύ μητρικών εταιρειών και θυγατρικών τους στο εξωτερικό. Για τις ενδοεπιχειρησιακές τεχνολογικές συμφωνίες, βλ. O.C.D.E., *La technologie et l' économie. Les relations déterminantes*, Παρίσι, 1992, σ. 79-83.
- 34 Περισσότερα βλ. Fr. Chesnais, *La mondialisation ...*, ό.π., σ. 23-24.

- 35 Βλ. Henri Bourguinat, *Finance internationale*, εκδόσεις P.U.F., Παρίσι, σ. 118.
- 36 Βλ. συγκεκριμένα στοιχεία σε François Chesnais, «Introduction générale» στο *La mondialisation financière. Genèse, coût et enjeux*, εκδόσεις Syros, Παρίσι, 1996, σ. 13.
- 37 Σε ότι αφορά το ζήτημα αυτό θα πρέπει να επισημανθεί, επίσης, ότι στα πλαίσια λειτουργίας του χρηματιστικού κεφαλαίου, και μέσα από σύνθετες διαδικασίες και ποικιλόμορφες πρακτικές, πραγματοποιείται μία τεράστια αξιοποίηση του μεταφερόμενου, από τη σφαίρα της παραγωγής, υπερπροϊόντος στη βάση της *ονομαστικής διόγκωσης* των χρηματοοικονομικών αξιών και με άξονα τις *κερδοσκοπικές κινήσεις* μεγάλης κλίμακας. Τα χαρακτηριστικά αυτά λειτουργίας της χρηματιστικής σφαίρας οδηγούν, συχνά, στις μεγάλες χρηματιστικές κρίσεις, όπως, λ.χ., συνέβη πρόσφατα με την κρίση των αναπτυσσόμενων χωρών της Ν.Α. Ασίας ή, πριν λίγα χρόνια, με την κρίση της μεξικάνικης οικονομίας, οι οποίες έχουν ανυπολόγιστες συνέπειες στην παραγωγή και την απασχόληση ευρύτατων περιοχών του κόσμου με άμεσες προεκτάσεις και επιπτώσεις στο σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας. Περισσότερα για τα θέματα αυτά, βλ. Robert Guttman, «Les mutations du capital financier» και François Chesnais, «Mondialisation financière et vulnérabilité systémique» στο *La mondialisation financière ...*, ό.π., σ. 59 επόμε. και σ. 251 επόμε., όπως και Henri Bourguinat, *La tyrannie des marchés. Essai sur l'économie virtuelle*, εκδόσεις Economica, Παρίσι, 1995.
- 38 Σημαντικό, αν όχι καθοριστικό ρόλο, στη καθυστέρηση αυτή έπαιξε η κυριαρχία της νεοκλασικής θεωρίας με τις θέσεις της για την απουσία διεθνούς κινητικότητας των συντελεστών της παραγωγής και στην προκειμένη περίπτωση του κεφαλαίου.
- 39 Από στοιχεία του Ο.Η.Ε. προκύπτει ότι τα 3/4 των εξαγωγών των Η.Π.Α. πραγματοποιούνται από πολυεθνικές εταιρείες οι οποίες εδρεύουν σε αυτές. Στη δε, Μεγάλη Βρετανία, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι πολυεθνικές πραγματοποιούσαν το 80% των εξαγωγών. Επίσης, στις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικά χώρες ανάμεσα στο 1/5 με 1/3 των διεθνών τους ανταλλαγών διεξάγεται ενδοεπιχειρησιακά, δηλαδή ανάμεσα στις μητρικές εταιρείες και τις θυγατρικές τους. Σχετικά βλ. J.-L. Mucchielli, *Relations ...*, ό.π., σ.25. Επίσης βλ. O.C.D.E., *La technologie ...*, ό.π., σ. 242-244.
- 40 Βλ. Banque Mondiale, *Rapport sur le développement dans le monde*, 1988· αναφέρεται στο J.-L. Mucchielli, *Relations ...*, ό.π., σ.26 και σ. 23-27, όπου και αναφορές σε θέματα παγκοσμιοποίησης της παραγωγής και των ανταλλαγών με άξονα τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Επίσης βλ. Pierre Grou, *La structure financière du capitalisme multinational*, εκδόσεις Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Παρίσι, 1983, σ. 65-82, όπου το θέμα προσεγγίζεται με βάση τη δυναμική της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, δηλαδή τη δυναμική της συσσώρευσής του.
- 41 Βλ. An. Fouquet και Fr. Lemaître (συντ.), *Démystifier ...*, ό.π., σ. 22 και 23. Είναι χαρακτηριστικό, βλ. Frieda Sachwald, «Mondialisation et systèmes nationaux» στο *Les défis de la mondialisation. Innovation et concurrence*, εκδόσεις Masson, Παρίσι, 1994, σ. 22, ότι, εάν πάρουμε ως βάση το έτος 1985 με δείκτη το 100, το 1988 ο δείκτης του παγκόσμιου Α.Ε.Π. έφθασε το 142, του διεθνούς εμπορίου το 147 και οι ροές των άμεσων διεθνών επενδύσεων το 201.
- 42 Για παράδειγμα, οι μισθοί των γερμανών εργαζομένων εάν ληφθεί υπόψη η υψηλή παραγωγικότητά τους δεν είναι τόσο υψηλοί, όσο φαίνονται, κρινόμενοι ως απόλυτα μεγέθη.
- 43 Ενδεικτικά αναφέρουμε την περίπτωση της Γαλλίας, χώρας με υψηλά ποσοστά ανεργίας, η οποία κατέχει την τέταρτη θέση, μετά τις Η.Π.Α., τη Μεγάλη Βρετανία και την Κίνα, από την άποψη της υποδοχής άμεσων διεθνών επενδύσεων και την έκτη θέση στον κόσμο από την άποψη της εξαγωγής κεφαλαίων για άμεσες επενδύσεις. Στα μέσα της δεκαετίας

του 1990 οι γαλλικές άμεσες διεθνείς επενδύσεις ανέρχονταν στο 8% των συνολικών γαλλικών επενδύσεων και οι γαλλικές άμεσες διεθνείς επενδύσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες, το 1994, αντιπροσώπευαν μόνο το 1,5% του συνόλου των γαλλικών επενδύσεων. Τον ίδιο δε, καιρό το 53% των γαλλικών άμεσων διεθνών επενδύσεων τοποθετούνταν στις Η.Π.Α. και τη Μεγάλη Βρετανία, σε χώρες, δηλαδή, στις οποίες η απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων και του μισθού έχει προχωρήσει περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέρος του ανεπτυγμένου κεφαλαιοκρατικού κόσμου. Για να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα, για το τι ακριβώς συμβαίνει και για το πού ακριβώς βρίσκονται τα προβλήματα, διευκρινίζεται ότι το γαλλικό Α.Ε.Π. είναι μεγαλύτερο απ' ό,τι το άθροισμα των Α.Ε.Π. της Κίνας και των χωρών του ASEAN και ότι τα 57.000.000 των Γάλλων παράγουν τόσο όσο και το 1.500.000.000 των Ασιατών που κατοικούν στις χώρες αυτές. Σχετικά βλ. An. και Fr. Lemaître (συντον.), *Démystifier ...*, ό.π., σ. 26-27.

- 44 Βλ. Blandine Laperche, «Automatisation et délocalisation des processus productifs. Emploi et chômage» στο *Structures industrielles et mondialisation*, π. *Innovations*, Τεύχ. 5 (1997), σ. 157, όπου αναφέρεται ότι στις Η.Π.Α. και το Ηνωμένο Βασίλειο η ανεργία για τις λιγότερο εκπαιδευμένες κατηγορίες του πληθυσμού υπολογίζεται άνω του 30%. Όσον αφορά δε, τις αμοιβές στις Η.Π.Α., μεταξύ 1979 και 1987, αυτές, για μεν τους νέους που ήταν κάτοχοι πανεπιστημιακού διπλώματος αυξήθηκαν κατά 11%, για δε τους αποφοίτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μειώθηκαν πάνω από 20%.
- 45 Βλ. An. και Fr. Lemaître (συντον.), *Démystifier ...*, ό.π., σ. 80, όπου, ακόμη, αναφέρεται ότι το 90% των άμεσων ξένων επενδύσεων της Γαλλίας αφορά χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. και μόνο το 1% του συνολικού της στοκ σε επενδύσεις αυτού του είδους, είχε τοποθετηθεί, το 1990, στη Ν.Α. Ασία. Από επίσημα, επίσης, στοιχεία του γαλλικού υπουργείου βιομηχανίας, βλ. Christian Estrosi, «Les régions frontalières: situation économique et coopération internationale», π. *Problèmes économiques*, Τεύχ. 2505 (29 Ιανουαρίου 1997), σ. 7, προκύπτει ότι η τάση διείσδυσης στον ευρωπαϊκό οικονομικό ιστό ξένων κεφαλαίων συνιστά ένα γενικότερο φαινόμενο. Έτσι, το ποσοστό της βιομηχανικής παραγωγής που βρισκόταν κάτω από ξένο έλεγχο το 1988 ανερχόταν στην ευρωπαϊκή οικονομική κοινότητα σε 29% και σε 28% στη Γαλλία, ενώ το εμπόριο και οι υπηρεσίες παρουσίαζαν το ίδιο διάστημα μικρότερο βαθμό διεισδυτικότητας με ποσοστά, αντιστοίχως, 17% και 10%.
- 46 Εξάλλου ορισμένες χώρες, όπως λ.χ. η Κίνα, θέτουν ως προϋπόθεση ανοίγματος της οικονομίας τους την πραγματοποίηση επενδύσεων σ' αυτές. Έτσι, η περίπτωση της Κίνας δείχνει ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις που πραγματοποιούνται σ' αυτήν ενισχύουν σημαντικά τις εξαγωγές της χώρας από την οποία προέρχονται τα κεφάλαια αυτά. Συγκεκριμένα το 60% των κινεζικών εισαγωγών σε μηχανές και εξοπλισμό σχετίζεται με τις ξένες επενδύσεις που γίνονται στη χώρα αυτή. Στα πλαίσια αυτά η Ε.Ε. εξασφαλίζει το 28% των κινεζικών εισαγωγών, οι Η.Π.Α. το 21% και η Ιαπωνία το 15%. Σχετικά βλ. Fran ois Lemoine, «L' ouverture de l' économie chinoise: apparences et réalités», π. *Problèmes économiques*, Τεύχ. 2.520 (14 Μαΐου 1997), σ. 24. Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία αυτά έρχονται σε κάποια αντίθεση με όσα αναφέρονται στην *Ετήσια Έκθεση* 1996 του Π.Ο.Ε. όπου υποστηρίζεται, βλ. Organisation mondiale du commerce, «Commerce et investissement transger direct: un panorama théorique et empirique de la relation», π. *Problèmes économiques*, Τεύχ. 2512 (19 Μαρτίου 1997), σ. 31, ότι η εμπειρική έρευνα μας δίνει τη δυνατότητα να σκεφθούμε ότι στο βαθμό που υπάρχει μία συστηματική σχέση ανάμεσα στις άμεσες ξένες επενδύσεις και τις εξαγωγές της χώρας προέλευσής τους αυτή η σχέση είναι μεν θετική αλλά όχι ιδιαίτερα έντονη. Σε ότι αφορά δε, τη σχέση των άμεσων ξένων επενδύσεων με τις εισαγωγές της χώρας προέλευσής τους υπάρχουν λιγότερες αποδείξεις αλλά αυτές που υπάρχουν δείχνουν ότι η σχέση είναι πάλι θετική αλλά αδύνατη.

- 47 Είναι χαρακτηριστικά τα όσα υποστηρίζονται, ως προς το θέμα αυτό, από έναν από τους πιο τυπικούς εκπροσώπους των απόψεων αυτών στη χώρα μας τον καθηγ. Γιώργο Αλογοσκούφη σε άρθρο του στο π. **Επιλογή**, ετήσια έκδοση, 1992, ο οποίος, βλ. Γιώργος Αλογοσκούφης, «Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας» στο **ΠΑΣΟΚ: Κατάκτηση και άσκηση της εξουσίας**, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σ. 240, αναφέρει σχετικά: «Η πρώτη προτεραιότητα είναι η αναμόρφωση της αγοράς εργασίας και ο εκσυγχρονισμός των τραπεζικού συστήματος και της κεφαλαιαγοράς. Η αναμόρφωση των τελευταίων έχει αρχίσει, αν και μένουν ακόμη πολλά να γίνουν. Σχεδόν τίποτα όμως δεν έχει γίνει στην αγορά εργασίας. Η ελληνική εργατική νομοθεσία, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται, κάνουν την αγορά εργασίας εξαιρετικά δύσκαμπτη σε περιόδους διαταραχών. (...) Με τους περιορισμούς στις απολύσεις που αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο της, καταλήγει να περιορίζει τις προσλήψεις, να μειώνει τις επενδύσεις και να συντελεί στην ανεργία και τη συντήρηση της χαμηλής παραγωγικότητας και των χαμηλών αμοιβών».
- 48 Βλ. επίσης Eddy Lee. «La mondialisation et l'emploi: des craintes justifiées?», π. **Problèmes économiques**, Τεύχ. 2517 (23 Απριλίου 1997), σ. 3.
- 49 Για τα κρίσιμα αυτά ζητήματα βλ. και Bl. Laperche, «Automatisation et délocalisation...», ό.π., σ. 155-159.
- 50 Βλ. Fr. Sachwald, «Mondialisation et systèmes...», ό.π., σ. 23.
- 51 Βλ. Δημ. Βασιλαντωνάκη, «Επενδυτική ...», ό.π., σ. 12, όπου, επίσης, αναφέρεται ότι ταυτόχρονα παρατηρείται μεγάλη αύξηση και στις συμφωνίες συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων που βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες και κυρίως στις ανεπτυγμένες. Ξεχωριστή σημασία παρουσιάζει το γεγονός της σταθερής ανόδου από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 των συμφωνιών συνεργασίας σε στρατηγικούς τομείς υψηλής τεχνολογίας, όπως είναι η πληροφορική και η βιοτεχνολογία. Γίνεται, έτσι, εύκολα κατανοητό ότι εκτός από τις εξαγορές και συγχωνεύσεις επιχειρήσεων, οι οποίες οδηγούν σε μαζική κατάργηση θέσεων, και οι συμφωνίες συνεργασίας παρεμποδίζουν τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και μάλιστα, συχνά, σε τομείς που συνδέονται με την έρευνα και την τεχνολογία.
- 52 Σχετικά βλ. Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, Τόμ. Ι, ό.π., σ. 634 επόμενα.
- 53 Όπως καταδειχνεται και από πρόσφατες έρευνες ακόμη και η ύπαρξη σημαντικών αναπτυξιακών ρυθμών δεν επαρκεί, πλέον, για την απορρόφηση της ανεργίας. Βλ. ενδεικτικά Nabil Rifai, **Le chômage et le chômeur de longue durée**, εκδόσεις L' Harmattan, Παρίσι, 1996, σ. 31.
- 54 Βλ. Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, Τόμ. Ι, ό.π., σ. 644-646, όπου, σ. 645, επισημαίνει ότι: «Καθώς λοιπόν προχωρεί η συσσώρευση δεν έχουμε μόνο ποσοτική και ταυτόχρονη αύξηση των διαφόρων υλικών στοιχείων του κεφαλαίου: η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνικής εργασίας που φέρνει αυτή η πρόοδος, εκδηλώνεται επίσης με ποιοτικές αλλαγές, με βαθμιαίες αλλαγές στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου, που ο αντικειμενικός του παράγοντας κερδίζει προοδευτικά σε μέγεθος σε σχέση με τον υποκειμενικό παράγοντα, δηλαδή η μάζα των μέσων εργασίας και των πρώτων υλών αυξάνει ολοένα και περισσότερο για τη χρησιμοποίησή τους. Στο μέτρο λοιπόν που η αύξηση του κεφαλαίου κάνει πιο παραγωγική την εργασία, μειώνει τη ζήτηση εργασίας σε σχέση με το μέγεθός του».
- 55 Για τη σχέση μεταξύ ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού βλ. επίσης Απόστολου Δεδουσόπουλου, «Ανεργία και κοινωνικός αποκλεισμός» στο **Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του**, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, εκδόσεις Ιδεοκίνηση, Αθήνα, 1997, σ. 213-220.
- 56 Ενδεικτικά βλ. N. Rifai, **Le chômage ...**, ό.π., σ. 32.